

تاثیر فضای مجازی در افزایش نقش نیروهای اجتماعی در زندگی سیاسی

سعید جهانگیری^۱

چکیده:

یکی از مهمترین پدیده‌های نوظهور در فضای مجازی، که امکان تشکیل اجتماع‌های مجازی را فراهم می‌کند، شبکه‌های اجتماعی مجازی است که به عنوان نیروی پیش رونده در تغییرات اجتماعی و سیاسی جوامع محسوب می‌شوند. در بررسی نیروهای اجتماعی در فضای علمی جداساز پارادایم مدرن، کلیه مطالعات به سمت توجه به لایه بندی‌ها و گروه بندی‌ها هدایت می‌شود. برای این لایه‌ها و گروه بندی‌ها، مرزها و ثبات مشخصی فرض می‌شود و در نتیجه شناخت واقعی نیروهای اجتماعی دچار ضعف و نقصان می‌گردد، فضای مجازی از نظر گونه‌ها و اقسام نیروهای اجتماعی فعال در آن، خصوصیت «موزائیکی» و «چندپاره» دارد؛ یعنی چنین نیست که یک گفتمان «واحد» و «یکپارچه»، هویت فکری و معرفتی این نیروها را پدید آورده باشد، بلکه با وجود برخوردار بودن نیروهای پیش‌گفته از برخی اشتراک‌ها، پاره‌ای افتراق‌ها موجب شکل‌گیری «تکثر و تعدد گفتمانی» در فضای مجازی شده است. در این پژوهش در صد این هستیم که به این پرسش پاسخ دهیم که شبکه‌های مجازی چه تاثیری در افزایش نقش نیروهای اجتماعی در زندگی سیاسی دارد؟

واژگان کلیدی: فضای مجازی، اینترنت، نیروهای اجتماعی، زندگی

^۱ - دکتری، گروه علوم سیاسی، مسائل ایران، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

saeedjahangiri61@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۲/۱۴ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۵/۱۶

مقدمه

یکی از پدیده‌های نوظهور در فضای مجازی، که امکان تشکیل اجتماع‌های مجازی را فراهم می‌کند، شبکه‌های اجتماعی مجازی است که به عنوان نیروی پیش رونده در تغییرات اجتماعی و سیاسی جوامع محسوب می‌شوند. شبکه اجتماعی، وب سایت یا مجموعه وب سایتی است که به کاربران اجازه می‌دهد تا علاقه مندی‌ها، افکار و فعالیت‌های خودشان را با دیگران به اشتراک بگذارند و دیگران هم با آنان به اشتراک بگذارند. حجم وسیعی از اطلاعات از اقصی نقاط جهان شامل کوچک ترین حوادث تا وقایع مهم در این وب سایت‌ها جمع آوری و به تدریج تبدیل به منبع مهم اطلاعاتی برای انجام عملیات جاسوسی و کسب اطلاعات از وضعیت سیاسی و اجتماعی کشورها می‌شود. (نورمحمدی و محمدی، ۱۳۹۲: ۱۴۰) بر همین اساس، از موضوعات مهم در ارتباط با تغییرات سیاسی و اجتماعی، نقش رسانه‌ها است. نقش رسانه‌ها در تحولات جوامع همواره مورد توجه پژوهشگران بوده است. مارشال مک لوهان، یکی از متفکران برجسته علوم اجتماعی، استدلال می‌کند که رسانه‌های هر عصر ماهیت جامعه آن عصر را تعیین می‌کنند. از نظر مک لوهان، پیشرفت هر جامعه‌ای همزمان با رشد فناوری‌ها بوده است. جوامع انسانی از رسانه-ها (فناوری) از حروف الفبا تا اینترنت تأثیر پذیرفته و بر آنها تأثیر نهاده‌اند. (سورین و تانکارد، ۱۳۸۴:

۳۹۳)

امروزه مطالعه نقش این ابزار فناورانه جدید به مثابه عنصری مهم و تأثیرگذار بر کنش نیروهای اجتماعی، برای رشته جامعه شناسی سیاسی و جامعه شناسان سیاسی ضرورتی پژوهشی و علمی و برای دست اندرکاران حوزه سیاست عملی، ضرورتی کاربردی است. با توجه به اهمیت فزاینده شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی در تحولات سیاسی و اجتماعی جوامع، سوال پژوهش حاضر این است که فضای مجازی تا چه میزان بر کارآمدی نیروهای اجتماعی در زندگی سیاسی تأثیر گذار است؟

تعریف نیروهای اجتماعی

نیروهای اجتماعی، بخشی از شبکه قدرت اجتماعی در جامعه شناسی سیاسی‌اند که بر شبکه قدرت سیاسی اثرگذارند. در جوامع مختلف، همواره در حوزه‌هایی خاص، خطوطی فرضی بر اساس تفاوت‌ها شکل می‌گیرد؛ گاه این خطوط فرضی رسمیت پیدا کرده، اهمیت می‌یابد و تشکیل گروه‌ها و دسته‌ها را می‌دهد. در حقیقت، نیروهای اجتماعی بر محور منافع و اهداف مشترک سازمان می‌یابند؛ برای نمونه در الگوی مارکسیستی تحلیل انقلاب‌های اجتماعی، منافع اقتصادی

نیروهای اجتماعی در سازماندهی آنها نقش محوری دارد. (کوهن، ۱۳۷۴: ۷۴) عده‌ای از صاحب نظران سیاسی، به ویژه با رویکردی کارکردگرایانه، تحولات اجتماعی و علاقه‌های نیروها و طبقات اجتماعی را برای تحول و دگرگونی چهار مقوله ارزش‌ها، هنجارها، جمع‌ها و نقش‌ها در مفصل بندی ساختاری تحولات اجتماعی موثر دانسته‌اند. (پارسونز، ۱۹۹۶: ۴۰-۴۵)

صورت بندی و فعال سازی شکاف‌های اجتماعی

در ارتباط شکاف‌های اجتماعی با یکدیگر، می‌توان چندین رابطه متصور شد: گاهی شکاف‌های اجتماعی بر روی هم بار شده، یکدیگر را تقویت می‌کنند که در این صورت، شکاف‌های متراکم را شاهدیم؛ گاهی شکاف‌های اجتماعی، یکدیگر را تضعیف می‌کنند که در این صورت، شکاف‌های متقاطع نام می‌گیرند (بشیریه، ۱۳۷۴: ۱۰۴)، حالت دیگری از شکاف‌ها این است که به صورت متوازی باشند که نه یکدیگر را تقویت و تضعیف می‌کنند. همچنین، با استفاده از الگوی بارتولینی و مایر، می‌توان زمینه‌های تکوین نیروهای اجتماعی را در سه سطح زیر دانست:

الف) ساخت اجتماعی: نیروهای اجتماعی در ساخت پایه‌ای به نام ساخت اجتماعی تشکیل می‌شوند. این ساخت، شامل شکاف‌های دینی، طبقاتی، قومی، زبانی، جنسیتی و ... است که دیگر ساخت‌ها و مراحل، جنبه میانی و تکمیلی برای آن دارند. ساخت پایه به لحاظ عضویت، ممکن است حالت انتسابی یا اکتسابی داشته باشد؛ زن بودن، سیاه بودن و ...، ساخت‌های پایه انتسابی و مسلمان بودن، شیعه بودن و ...، ساخت‌های پایه اکتسابی‌اند.

ب) ساخت آگاهی: در ساخت بعدی که ساخت آگاهی نام دارد و مرحله‌ای پس از ساخت اجتماعی است، هویت یابی گروه انجام می‌گیرد که شرط لازم برای تبدیل تقسیم‌های ساخت اجتماعی به شکاف‌های اجتماعی است. بدون تشخیص قلمروهای هویتی گروه، نابرابری‌ها و تعارض‌های اجتماعی، بروز و ظهور در منازعه‌های سیاسی و تشکیل نیروی اجتماعی منسجم ممکن نخواهد بود.

ج) ساخت سیاسی: در ساخت نهایی که سیاسی نام دارد، نیروهای اجتماعی بر آمده از ساخت اجتماعی، باید بتواند نقش آفرینی سیاسی کند و در ستیزهای کلان سیاسی، حرفی برای گفتن داشته باشد و در سطح نهادی و سازمانی ظاهر شود. (بشیریه و قاضیان، ۱۳۸۰: ۶۴)

نقش آفرینی نیروهای اجتماعی

به تعبیر مارکس و انگلس، تعارض‌های طبقاتی و شکاف‌های اجتماعی در ادوار مختلف تاریخی

تاریخی و در شکل‌های مختلف بروز و ظهور یافته است. (مارکس و انگلس، ۱۹۹۸: ۳) تعارض‌های اجتماعی و شکاف‌های طبقاتی، نژادی، قومی و دینی، زمینه‌ای برای قدرتمند شدن رهبران انقلابی برای سازماندهی وسیع نیروهای اجتماعی است. نیروهای اجتماعی در عمل سیاسی نظام‌مند باید بتوانند افزون بر طی مراحل ساخت اجتماعی، آگاهی و سیاسی، به بسیج منابع و حتی انقلاب اقدام کند. بسیج منابع، نیازمند دو ابزار قدرتمند، یعنی داشتن رهبر و ایدئولوژی بدیل است. رهبر یک گروه ممکن است رهبر فکری یا ایدئولوژی‌پرداز، رهبر بسیج کننده یا کاریزمایی یا اینکه رهبر سیاستگذار و مدیر باشد. (بشیریه، ۱۳۷۲: ۹۲)

فعالیت گروه‌های سیاسی، شامل گسترده‌ای است که از اعتراض‌های پراکنده، اغتشاش، شورش، کودتا تا فعالیت‌های سازمان یافته، گروه‌های فشار و ... را در بر می‌گیرد. (با تامور، ۱۳۸۳: ۴۵)

مفهوم نیروهای اجتماعی در ایران امروز

معیارهای شناخت و طبقه بندی‌های نظری پیرامون نیروهای اجتماعی که در سنت‌های مارکسیستی، وبری و پارسونزی عرضه شده، هر یک به تنهایی توان بازنمایی تمامی واقعیت اجتماعی غرب را هم ندارد و تعمیم آن به جوامعی مانند ایران مشکلات شناختی زیادی را به بار خواهد آورد. مدل شناخت سه بعدی، مدل مناسب‌تری برای شناخت نیروهای اجتماعی واقعی جامعه ایران معاصر با این همه تنوع و درهم آمیختگی در سطوح مختلف خواهد بود. مدل‌های صفحه‌ای در سنت‌های مطالعاتی غرب، بخشی از واقعیت اجتماعی را در جهت ساده کردن محاسباتی مطالعات کمتر مورد توجه قرار می‌دهند، ولی در مدل سه بعدی می‌توان میزان تأثیر تمامی متغیرها را همان گونه که در واقعیت اجتماعی نمود دارد با در نظر گرفتن شاخص‌های مناسب ارزیابی کرد. (توحید فام، ۱۳۹۱)

در بحث از ویژگی‌ها و هویت‌های ایرانی به همراه ترکیب هویتی، با واقعیت جامعه ایران آشنایی حاصل شد. در بررسی‌های جامعه شناختی جامعه ایرانی معاصر از هر دو نوع همبستگی ارگانیک و مکانیک می‌توان به طور هم زمان یاد کرد. این دو شیوه بررسی همزمان تأثیر نیروهای اجتماعی در حوزه‌های سیاسی را می‌طلبد که محدودیت‌ها و پارادوکس‌های علمی را ایجاد خواهد کرد؛ زیرا هر دو شیوه ماهیتی دوگانه پندار و مرزبندی کننده دارند. در پارادایم مرزبندی‌ها در پاسخ به چگونگی ترکیب نیروهای اجتماعی ایران، عموماً مطالعات واقعیت اجتماعی پیچیده و سیال را با ساده کردن به یکی از شاخص‌ها طبقه بندی می‌کردند. حاصل این نوع بررسی‌ها ارائه مدل‌های پله‌ای و

منقطع برای جریان مداوم و دگرگون شونده واقعیت اجتماعی بود. مدل‌های پله‌ای موضوع مورد مطالعه خود (واقعیت اجتماعی) را برای قابل فهم و درک کردن از حجم تهی کرده و به صورت صفحه‌ای مورد توجه قرار می‌دادند که نتیجه‌اش در افتادن به مرحله انتزاعات ذهنی دور از واقعیت بود. تعمیم مدل‌های پله‌ای به مطالعات جامعه ایرانی باعث می‌شود محققان به جای جست و جوی متغیرها و درک چگونگی دیالکتیک مداوم واقعیت اجتماعی، در پی یافتن مرزبندی‌ها و خطوط تمایز و تفکیک باشند. این امر باعث می‌شد جریان تحقیق خود به خود از ماهیت تهی و صرفاً به قالبی صوری برای طبقه بندی تبدیل شود. نتایج تعمیم مدل‌های پله‌ای و صفحه‌ای به بررسی نیروهای اجتماعی ایران به صورت زیر عرضه می‌شد: الف) تمایزهای زمانی همچون، ماقبل سرمایه داری و ما بعد سرمایه داری، ما قبل مدرن و ما بعد مدرن؛ ب) تقابل مفهومی و تعمیم آن به واقعیت همچون دهقان کارگر، اشراف سرمایه دار، روشن فکر روحانی. چنین نتایجی کم توجهی به سیر دیالکتیکی واقعیت اجتماعی است که در آن هم زمان کنشگران و ساختارها در حال تعامل و تداخل هستند. این فرایند بدون انقطاع تداوم دارد و همواره دگرگون می‌شود. (توحید فام، ۱۳۹۱)

با به کارگیری مفهوم امر سیاسی به جای سیاست به تعریف تازه‌ای از نیروهای اجتماعی خواهیم رسید. بر اساس این تعریف تازه، نیروهای اجتماعی هرگونه پتانسیل هویتی در هر سطح از آگاهی است که آگاهانه یا نا آگاهانه اراده خود را در جهت افزایش قدرت خود از طریق جلب تقاعد و تحمیل اراده در هر نوع رابطه اجتماعی به کار می‌بندد. با چنین تعریفی محقق دیگر درس یر تحقیقاتی خود در جست و جوی مرزها و گروه بندی‌ها نخواهد بود، بلکه به خوبی می‌داند قدرت در تمامی سلول‌های اجتماعی جریانی مداوم دارد و به همین دلیل شبکه‌ای از نیروهای اجتماعی همواره فعال‌اند و درخواست‌های خود را پیگیری و منافع خود را تأمین می‌کنند. با توجه به مطالب گفته شده، عمده مطالعاتی را که پیرامون نیروهای اجتماعی ایران معاصر صورت پذیرفته است، باید در زمره بررسی‌های صفحه‌ای و پله‌ای قلمداد کرد. برای نمونه نیروهای اجتماعی سیاسی دوره مشروطه را با جدا کردن از سایر دوره‌ها در قالب زیر تقسیم می‌کنند. (خواجه سروی، ۱۳۸۲: ۱۵۷)

الف) نیروی مذهبی؛ ب) نیروی روشن فکری؛ ج) نیروی خودکامه استبدادی.

شکلی دیگر از تقسیم بندی هم این است که نیروهای اجتماعی سیاسی دوره انقلاب اسلامی را با متمایز کردن آن از ادوار دیگر به صورت زیر تقسیم و مرزبندی می‌کنند. (همان: ۲۲۵)

الف) نیروی مذهبی؛ ب) نیروهای لیبرال؛ ج) نیروهای سوسیالیست؛ د) نیروهای التقاطی. البته واقعیت اجتماعی نیروها با این تمایزگذاری‌ها و مرزبندی‌ها نسبت چندانی ندارد و این تلاش‌های

نظری صرفاً در حد انتزاعات ذهنی باقی خواهد ماند و ارزش علمی چندانی هم کسب نخواهد کرد. در مطالعاتی این گونه و از این دست در قالب گفتمانی مسلط، بخشی از نیروهای اجتماعی فعال را بدون فعالیت قلمداد کرده و فعالیت بخشی دیگر را آن چنان برجسته می‌کنند که گویی تنها عامل تحول ساز است؛ از این رو اگر بخواهیم نیروهای اجتماعی ایران معاصر را نزدیک به آنچه در واقعیت وجود دارد، شناسایی کنیم باید در دو وجه زندگی اجتماعی یعنی وجه مادی و وجه معنوی و وجه سومی که ناظر بر میزان حضور متغیرهای دو وجه قبلی است، به بررسی بپردازیم. عقلانیت ابزاری ناظر بر ارتباط انسان با محیط مادی و طبیعی زندگی او و متغیرهای مربوط به آن است؛ عقلانیت ارتباطی ناظر بر روابط بین انسان‌ها و متغیرهای مربوط به آن است و عقلانیت انتقادی ناظر بر چگونگی ترکیب دو نوع عقلانیت دیگر و چگونگی درهم آمیختگی دو حوزه مادی و معنوی حیات بشری است. نیروهای اجتماعی در فضایی مرکب از سه نوع عقلانیت مذکور باید شناخته و درک شوند. در بررسی‌های جامعه ایرانی به دو نکته باید اشاره کرد: الف) هویت‌ها و غیریت‌های ایرانی تنوع و تعدد دارند و ترکیب خاصی را طی تاریخ ایجاد کرده‌اند؛ ب) فرایندی که در غرب به صورت توالی، یعنی شکل‌گیری و حذف بعضی از عناصر طی شد، در ایران متوالی نبود؛ زیرا از سویی شکل‌گیری سریع عناصر جدید در شرایط قوت عناصر قبلی صورت گرفت و از سویی دیگر هم زمانی تمامی عناصر باعث افزایش پتانسیل منازعه و کاهش کارایی‌ها گردید. (توحید فام، ۱۳۹۱)

نقش‌های چندگانه فضای مجازی در بخش‌های مختلف اجتماع

واژه‌هایی چون "تجارت الکترونیک" "بانکداری الکترونیک" "دولت الکترونیک" سال‌هاست در بسیاری از کشورهای جهان در حال اجرا و بازدهی کلان دارد و علاوه بر برگشت سرمایه‌های هنگفت، موجب صرفه جویی‌های قابل توجه در منابع و ظرفیت‌های مختلف هستند به نظر می‌رسد که تلاش بسیاری از دولت‌ها برای کنترل دنیای الکترونیک، وجود مدیریت سنتی در ساختار اداری سیاسی و نیز عدم اعتنای توده مردم به روش‌های نوین تعامل با حکومت، از مهمترین دلایل عدم افزایش فعالیت‌های کلان الکترونیکی باشد. (محسنی، ۱۳۸۰)

هرچند عملکرد نهادهای دولتی و غیر دولتی، دارای تاثیر متقابل و قابل توجهی بر یکدیگر هستند اما در میان کلیه نهادها و تشکلهایی که به شکل آنلاین و الکترونیک به فعالیت می‌پردازند، دولت الکترونیک از مهمترین و بالاترین جایگاه برخوردار است. دلیل آن هم حجم قابل توجه و متنوع تعاملات به شکل درون یا برون سازمانی و تاثیر عمده و گسترده‌ای را که بر کلیه ابعاد و شئون اجتماع خواهد داشت ذکر کرد. شاید بتوان گفت بارزترین مزیت استفاده از روشهای

نوین در فعالیتهای کلان، افزایش سرعت رسیدگی به مشکلات و حل مساله کلان کشورها و نیز صرفه جویی در منابع و ظرفیتهای موجود است.

تجربه انجام موفقیت آمیز بسیاری از فعالیتهای کلان تجاری، اداری، نظارتی و از این دست به شکل الکترونیکی و آنلاین توسط برخی از دولت‌ها نشان داده که این شیوه مدرن قادر است علاوه بر افزایش بازده و سرمایه‌ای برگشتی از فرسایش قابل توجه نیرو و منابع انسانی بکاهد.

امروزه در تمامی دنیا مبادلات اقتصادی بر پایه فضای مجازی از روند بسیار سریعی برخوردار است امکان بهره‌گیری از فضای مجازی و شبکه اینترنت در توسعه مبادلات و تجارت بین‌الملل و گسترش فعالیت مالی و اقتصادی و نیز تولید درآمد و منابع اقتصادی در پی دارد. (نای، ۱۳۸۷)

امکان بهره‌گیری از فن‌آوری اطلاعات و قابلیت‌های شبکه جهانی اینترنت برای سلطه و نفوذ بر سایر کشورها و ملت‌ها را اشاره نمود فضای مجازی تأثیر بر متغیرهای اجتماعی و فرهنگی امکان توسعه تعامل‌های اجتماعی و تفاهم فرهنگی بین شهروندان و گروه‌های اجتماعی کشورها و ملل مختلف و کمک به توسعه صلح و ثبات بین‌المللی و جهانی را فراهم می‌آورد و امکان پیوند تمامی انسانها، گروه‌ها، سازمان‌ها در سطح جهان و شکل‌گیری ائتلاف و همکاری‌ها را شکل می‌دهد. (خداقلی، ۱۳۸۲)

نقش فضای مجازی در کارآمدی نیروهای اجتماعی در زندگی سیاسی

در فضای مجازی به دلیل سهولت برقراری ارتباط و تعامل، روابط «همبسته» و «شبکه‌ای» در میان نیروهای اجتماعی شکل می‌گیرد و این روابط با شتاب فراوان، رشد و گسترش می‌یابد، نقش رسانه و فضای مجازی در تشویق و ترغیب مردم بسیار مهم است؛ فضای مجازی با یک رویکرد جدید برای معرفی کاندیداها و فراخوان مردم و ایجاد نشاط و شفافیت در انتخابات نقش برجسته‌ای داشته است؛ تکنولوژی‌های ارتباطی و فضای مجازی اگر در بعضی زمینه‌ها تأثیر مورد انتظار را نداشته باشد اما در حوزه انتخابات به نظر می‌آید تأثیر قابل توجهی دارد. در عرصه ارتباطات سیاسی که انتخابات جلوه بارزی از آن است، امروزه رسانه‌های به اصطلاح فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی یا شبکه‌های موبایلی خیلی بیشتر از رسانه‌های سنتی کارکرد دارند و موثرتر عمل می‌کنند. اهمیت این موضوع به چند دلیل است: نخست، به دلیل این‌که در بسیاری موارد محدودیت‌های رسانه‌های رسمی را برای بیان حقایق و ارائه نظرات ندارند. دوم، به دلیل اینکه پیام‌ها بسیار تنگاتنگ مبادله می‌شوند یعنی به مخاطبان مستقیم به نوعی ارسال می‌شوند و افرادی که در گروه اجتماعی یا یک گروه موبایلی عضو هستند خیلی بیشتر از مخاطبان عام رسانه‌های سنتی به

همدیگر اعتماد دارند. بنابراین پیام‌هایی را که دریافت می‌کنند بیشتر متعلق به خودشان تلقی می‌کنند تا اینکه جنبه تبلیغاتی برایش قائل باشند. با نگاه به رسانه‌های سنتی به‌ویژه در دوره‌های انتخابات که بسیاری از اظهارات و موضع‌گیری‌ها جنبه تبلیغاتی دارند مشخص می‌شود که به همین دلیل این رسانه‌ها خیلی از سوی مخاطبان جدی گرفته نمی‌شوند. در نتیجه اگر رسانه‌های فضای مجازی را عمدتاً رسانه‌های شهری یا گروهی تلقی کنیم پیام‌ها در آنجا صمیمانه‌تر، خودمانی‌تر و دریافت پیام سریع‌تر صورت می‌گیرد و اعتماد به پیام بیشتر از رسانه‌های سنتی است در عین حالی که محدودیت‌های رسانه‌های سنتی را ندارد یا کمتر دارد. نه در حال حاضر بلکه شاید حداقل بتوان گفت بیش از ۱۰ سال است که در بسیاری از کشورهای دنیا از طریق فضای مجازی، ارتباطات سیاسی شکل می‌گیرد، پیام‌ها مبادله می‌شود، کمپین‌های انتخاباتی عملاً در این فضا برگزار می‌شود و به همین دلیل هم معمولاً آن کسانی بیشتر انتخابات را می‌برند که حضور گسترده‌تر و موثرتری در این فضا دارند و با مخاطبان بالقوه و بالفعل‌شان بهتر و سریع‌تر و موثرتر ارتباط برقرار می‌کنند. در واقع نمایندگان باید به‌روز باشند؛ این موضوع را در جریان انتخابات ریاست‌جمهوری آمریکا در دوره اول که باراک اوباما رئیس‌جمهور شد مشاهده شد و در انتخابات ریاست‌جمهوری ایران هم در دو دوره اخیر مشاهده شد و در زمینه‌های دیگر هم آثار این تکنولوژی‌ها را می‌بینیم. کلمات و تصاویری که در فضای مجازی از سوی نیروهای اجتماعی، ساخته و پرداخته می‌شوند، بر گونه‌هایی از «سبک زندگی» دلالت دارند که در ماهیت، سکولار هستند و همچنان «تولید» و «بازتولید» می‌شوند و پس از آن، به وسیله بسیاری از مخاطبان ایرانی فضای مجازی، «مصرف» می‌شوند؛ البته سبک زندگی سکولار، در پهنه فضای مجازی محدود نمی‌ماند، بلکه به تدریج، به «فضای واقعی» نیز سرایت می‌یابد و رفتارهای «عیان» و «عینی» بی‌ثبات‌کننده، در عرصه‌های سیاسی یا فرهنگی پدید می‌آورد.

کنش‌گری و تحرک «کلمه‌ای» و «تصویری» نیروهای اجتماعی در فضای مجازی، تا حد زیادی، «پتانسیل‌های معارضه‌جویانه» نهفته و انباشته آن‌ها را تخلیه می‌کند، اما از سوی دیگر، روند تدریجی تخلیه، فضای مجازی را هر چه بیشتر، «آلوده» و «مسموم» می‌کند. فضای مجازی از نظر گونه‌ها و اقسام نیروهای اجتماعی فعال در آن، خصوصیت «موزائیکی» و «چندپاره» دارد؛ یعنی چنین نیست که یک گفتمان «واحد» و «یکپارچه»، هویت فکری و معرفتی این نیروها را پدید آورده باشد، بلکه با وجود برخورداری نیروهای پیش‌گفته از برخی اشتراک‌ها، پاره‌ای افتراق‌ها موجب شکل‌گیری «تکثر و تعدد گفتمانی» در فضای مجازی شده است.

نتیجه گیری

سخن محوری پژوهش حاضر این نیست که فناوری‌های اطلاعاتی مثل اینترنت، علت اصلی وقوع تغییرات سیاسی و اجتماعی در کشورها است، بلکه مقاله حاضر این ایده را مطرح می‌کند که فناوری‌های اطلاعاتی، نقشی شتاب دهنده را در وقوع تغییرات ایفا می‌کنند. فناوری‌های اطلاعاتی با ارتقای توانمندی‌ها و مهارت‌های ارتباطی و ظرفیت‌های هماهنگی افراد، فارغ از محدودیت‌ها و موانع جهان فیزیکی این امکان را به افراد می‌دهند تا بتوانند اهداف، خواسته‌ها و آرزوهای خود را با دیگر هم‌نوعان به اشتراک بگذارند و با تشکیل اجتماعات مجازی و احساس وجود جمعی مشترک، هر چند مجازی، فشارها برای وقوع تغییرات را تشدید کنند.

امروزه رسانه‌ها، خصوصاً رسانه‌های جمعی عامل مهمی در اثرگذاری بر افکار عمومی و جهت دهی به رفتارهای اجتماعی محسوب می‌شوند. شبکه‌های اجتماعی در ابعاد مختلف زندگی افراد (فردی و اجتماعی) تأثیرگذارند. در شکل دهی به هویت نقش دارند و حتی روی ابعاد اقتصادی و اجتماعی و سیاسی جوامع هم تأثیرگذارند. امروزه با توجه به نقشی که تاکنون در ابعاد مختلف زندگی داشته‌اند، نمی‌توان آنها را نادیده گرفت. در حال حاضر اینترنت ابزاری مناسب برای توسعه افکار و اندیشه‌های بشری محسوب می‌شود به شرط آن که در راه صحیح استفاده شود. افراد باید برای ورود به دنیای مجازی اطلاعات کافی در اختیار داشته باشند تا دچار مشکلات مالی و اجتماعی نشوند. امروزه، امر سیاسی در علم سیاست دچار تغییرات اساسی شده است که در این تغییر، فضای مجازی سهم عمده‌ای دارد به طوریکه مشابه وسیله‌ای مکمل و نه جایگزین برای اشکال سنتی ارتباطات سنتی قلمداد می‌شود.

از سوی دیگر نیروهای اجتماعی مجموعه طبقات و گروه‌هایی هستند که بر روی زندگی سیاسی به معنای کلی آن تأثیر می‌گذارند. ممکن است به شیوه‌ای مستقیم قدرت سیاسی را در دست بگیرند و یا به شیوه‌های مختلف در آن نفوذ کنند.

نیروهای اجتماعی به این معنا اولاً مرکب از افرادی است که دارای وجوه همسانی از نظر علایق اقتصادی، ارزش، فرهنگی، صنفی و جزء آن باشند، ثانیاً به شرکت در حیات سیاسی اعم از قبضه قدرت، اداره جامعه، شرکت در نهادهای سیاسی مشارکت در تصمیم‌گیریها و سیاست‌گذاری‌ها علاقه‌مندند و سوم اینکه به این منظور به خود سازمان می‌دهند و آماده انجام عمل سیاسی می‌شوند. از آنجا که اقناع مخاطب و موج سواری براساس خواست‌های افکار عمومی، در میان جوامع

متعارض، مهمترین هدف نیروهای اجتماعی است شاخصه های ذکر شده در فضای سایبر، بسترها و ظرفیت های لازم را برای بهره برداری از این محیط در راستای هدف فراهم می سازد. فضای مجازی ظرفیتهایی برای ایجاد تعامل سیاسی جدید آفریده که بستر مناسبی برای تعامل سیاسی جدید محسوب می شود و عرصه عمومی جدید را تحت تاثیر خود قرار داده است. فضای مجازی با ایجاد فرصت های مشارکتی جدید در ابعاد آموزش و پژوهش، همانند سایر فناوری ها در راستای قطبی کردن و به سیطره درآوردن اندیشه ها و کنش های انسان ها می کوشد.

منابع فارسی:

کتاب

- باتامور، تام (۱۳۸۳)، *جامعه شناسی سیاسی*، ترجمه منوچهر صیوری، تهران، نشر شب تاب
- بشیریه، حسین (۱۳۷۲)، *انقلاب و بسیج سیاسی*، تهران، موسسه انتشارات دانشگاه تهران
- (۱۳۷۴)، *جامعه شناسی سیاسی*، تهران، نشر نی
- خداقلی، زهرا (۱۳۸۲)، *جرایم رایانه‌ای*، انتشارات آریان، تهران
- خواجه سروی، غلامرضا (۱۳۸۲)، *رقابت سیاسی و ثبات سیاسی جمهوری اسلامی ایران*، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی
- محسنی، منوچهر (۱۳۸۰)، *جامعه شناسی جامعه اطلاعاتی*، تهران، انتشارات آگاه
- نای، جوزف. اس (۱۳۸۷)، *قدرت در عصر ارتباطات از واقع گرایی تا جهانی شدن*، ترجمه سعید میرترابی، تهران پژوهشکده مطالعات راهبردی
- ورنر سورین، جیمز تانکارد (۱۳۸۱)، *نظریه‌های ارتباط جمعی*، ترجمه علیرضا دهقان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران

مقالات

- حسین بشیریه، حسین قاضیان (۱۳۸۰)، *بررسی تحلیلی مفهوم شکاف‌های اجتماعی*، مجله شناخت، شماره ۳۰
- توحیدفام، محمد (۱۳۹۱)، *نیروهای اجتماعی شبکه‌ای: مفهوم نوین جامعه شناسی سیاسی جدید ایران*، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال هشتم، شماره دوم
- مرتضی نورمحمدی، رقیه محمدی (۱۳۹۲)، *نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در انقلاب مصر*، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، شماره چهاردهم

English Resources

- Marx, Karl and Engels, Friedrich (1998), **The Communist Manifesto**. Edited by **David McClelland**, Oxford: Oxford University Press
- Parsons, Talcott (1966), **Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives**. Englewood Cliffs: New Jersey